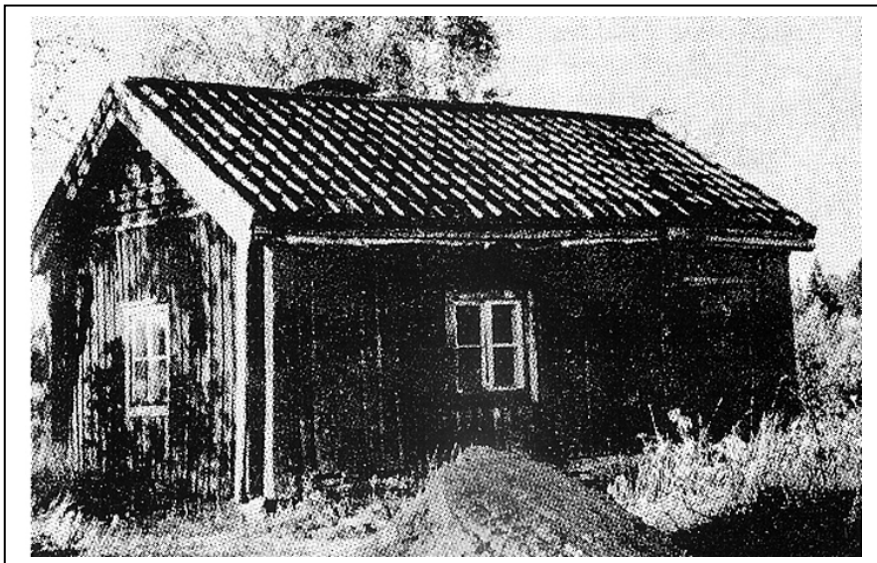

Båtsman Hurtig i Jordbro

av Inger Heijkskjöld, Haningebygden 1987

Jordbro är ett av de yngre samhällena i Haninge kommun och ännu på 1950-talet fanns här stora skogar och endast några få bebodda ställen. Stor del av marken hörde till Kalvsviks by, som i sin tur lydde under Sandemargodset. Den livligt trafikerade Stockholmsvägen, numera kallad Nynäsvägen, gick uppe på åsen där Sotholms härads avrättningsplats låg vid Galgstenen.

Tre krogar, Krogen Glädjen, Jordbrokrogen och Nykrogen, var förr rastplats för resande, i synnerhet för bönder på väg till och från Stockholm med varor. Att Jordbroområdet varit bebott sedan 4000-5000 år tillbaka framgår av där funna stenåldersboplatser, lämningar från bronsålder och järnåldersgravfält. Här var tills bebyggelsen kom goda svamp- och bärmarker och på Slätmosen rikligt med hjortron. Torvtäkt förekom bl.a. under de båda världskrigen då ångloken eldades med torv.

Järnvägen kom till bygden 1901 och då byggdes en hållplats, vilken fick namnet Jordbro, samt en banvaktstuga. Det var glest mellan husen, närmaste granne var båtsmanstorpets Hurtigstorp, torpet Djuprännilen och Kalvsviks

kvarn, som fick sin vattenkraft från ån, vilken kommer från Lillsjön. Längre bort låg Strömlunds gård med krogen Glädjen, Jordbrokrogen samt det lilla Janstorp.

År 1961 byggdes den första industrin, AB Bröd. Hedlund, på vad som skulle bli Haninges största industriområde, och 1964 påbörjades inflyttning i Jordbro samhälle där nu omkr. 10 000 personer bor.

Det blev industriområde och samhälle i stället för planerat storflygfält eller ett fortfarande mycket välbehövt regionsjukhus. När namnsättning av gator, kvarter, platser m.m. i Jordbro samhälle skulle ske frångicks delvis principen att i möjligaste mån tillvarata gamla ortnamn. Kvarternamn slutar på det marina "-kobbe" och "-skäret", som har föga med ett inlandssamhälle att göra. Men geologiska termer som gatunamn samt Kalvsviks kvarn, krog och båtsmantorpets Hurtigstorp har lämpligt nog kommit till användning.

För att få en bakgrund till namnet "Hurtigs torg" får man gå omkr. 300 år tillbaka i tiden. År 1683 bildades Roten No 5 Hurtig under Första Södermanlands Båtsmans Companie, en del i Karl XI:s indelningsverk. Här skall inte den historiska bakgrunden och övriga fakta om denna militära organisation lämnas, den

finns att läsa om i bl.a. Harry Runqvists "Första Södermanlands Båtsmans Companie och Haningebygden" i Haningebygden nr 9, 1972.

Roten No 5 Hurtig lät bygga ett torp på Kalvsviks bys utägor omkring två kilometer från byn. Om detta skedde genast när roten uppsatts är osäkert, men på kartor från omkr. 1700 finns ett båtsmanstorp på platsen och förblev där tills kommunen saklöst rev det 1966.

Den, som lät enrollera sig i krigsmakten, skulle anta rotenamnet, vilket i det här fallet var Hurtig, och bära detta under hela sin tjänstgöring. Vid avsked från tjänsten skulle han återta sitt familjenamn.

Här nedan återges endast några av alla de, som varit båtsman Hurtig på Hurtigstorp, det skulle bli alltför omfattande att nämna alla, som tjänstgjorde under de mer än 200 år roten fanns.

En av de första båtsman Hurtig hette **Per Ohlsson** och var från Västergötland. Vid mönstringen 1735 hade han tjänstgjort i 25 år.

År 1751 tjänstgjorde **Carl Gustaf Hurtig** men tycks ha avgått samma år då **Karl Larsson** blev nästa båtsman. Han kommenderades till Göteborg där han avled 1756.

Åren 1753-56 fanns ingen båtsman på roten men 1757 antogs två båtsmän, **Jan Jansson** som ordinarie och **Erik Jonsson** som fördubblingsbåtsman. Båda kommenderades till Göteborg där Jan Jansson avled varefter Erik Jonsson blev ordinarie. Han kommenderades till Karlskrona för tjänstgöring 1762.

Erik Jonsson tycks inte ha varit Guds bästa barn ty 1764 inkom han i arrest på Smedjegården i Stockholm. Han dömdes vid Sotholms härads tingsrätts hösteting 1765 med "*25 par rapp spö för begångna tjuvnader hemma i församlingen*", ett dåtida mycket hårt straff.

Från 1763 till 1768 var roten åter utan båtsman. I januari 1773 antogs **Nils Andersson Hurtig**, 26 år gammal, från Lunda socken vid Nyköping. Efter 8 år tog han avsked vid generalmönstring i Karlskrona 1781.

Mundering för båtsman uppges 1783 vara 1 tröja och 1 par byxor av vadmal, 1 hatt, 1 skjorta, 1 par strumpor och 1 par skor.

Tillsammans med 83 andra båtsmän inmönstrade båtsman Hurtig vid Nya Varvet i Göteborg och "*kommer de att åtnjuta vanligt Parade underhåll*". Vid kommendering till Skeppsholmen i Stockholm samlades båtsmännen vid Fittja gästgivaregård, när de skulle till Karlskrona var "rendezvousplatsen" Södertälje. Det var roteböndernas sak att se till att deras båtsman inställde sig på mötesplatsen och det utan att Kronoskjuts anlätades. Tjänstgöringen varierade, rustningsarbete på varv, vakttjänst m.m. samt sjötjänst.

En av de sista båtsman Hurtig var "Boktryckar Konstförvandten" **Pehr August Leonard Nygren** som tillträdde 1874. Han fick vid värvningen 100 kronor samt, liksom tidigare båtsmän, enligt kontrakt, ett "*bebyggt torp enligt författningen (med tillhörande kåltäppa)*".

Fogat till Nygrens papper finns en odaterad skrivelse: "*Båtsman Hurtig får härmed tillstånd att fortfarande bo inom Stockholm och därstädes hafva sin verksamhet, äfvensom att hyra ut torpet under kommande år. å Rotens vägnar. Saxenberg*".

Som nästa båtsman Hurtig antogs 1883 **Axel Wilhelm Edberg**, född i Brännkyrka socken 1859. Han hade tidigare tjänat som dräng på Löflund och vice pastor Henning Pettersson intygar att han "*läser innantill och har försvarlig kunskap i kristendom*".

Edberg var ogift, 5,75 fot lång, hade ljusblå ögon, brunt hår samt ärr på höger pekfinger.

För roten No 5 Hurtig svarade vid denna tid 9 gårdar:

1 mantal Kalvsvik
1 mantal Broby (Rotemästare K. A. Åkerblom)
1/12 mantal Arbottna
7/32 mantal Stadsberga, som ägdes av Saxenbergs på Årsta
17/32 mantal Stadsberga
1/8 mantal Stadsberga, hörde till prins Carls Uppfostrings Inrättning, Gålö
1/4 mantal Kalvsvik
1/4 mantal Kalvsvik
1/8 mantal Stadsberga

När en karl värvades för krigsmakten underskrev såväl rotebönder som båtsman kontrakt. Dessa var i äldre tider handskrivna men under senare hälften 1800-talet tryckta. När Edberg anställdes som båtsman Hurtig lovade rotebönderna i kontraktet bl.a. följande:

- A. 100 kronor, varav 50 kronor genast och 50 kronor efter första utkom-mendering till tjänstgöring,
- B. Årlig lön 1 April 12 kronor 50 öre och 1 november 12 kronor 50 öre,
- C. Besittningsrätten till numret hörande båtsmanstorp Hurtigstorp (Kalsviks Båtsmanstorp), tillträde 1 november 1883.
Vid tillträdet av torpet skall boningshus, ladugårdsbyggnad och hemlighus där finnas i enlighet med gällande författning och i fullgott skick.
- D. Mulbete för en ko å huvudrotens hemman Kalsviks ägor å den betesmark där rotens kor beta under betestiden,
- E. Vedbrand, årligen 5 famnar torr ved . . . varje famn 6 fot hög och 8 fot lång samt 3 fot inom skärhugget, skall lämnas hvarje år efter tillsägelse,
- F. Gärslefång framkörd,
- G. Brukarhjälp: dragare och redskap till jordens brukande och skördens bärgande lämnas i rätt tid av Roten då tillsägelse därom sker inom 4 dagar före,
- H. Skj uts för sig och tross till och från mötesplats eller ersättning för utebliven sådan,
- I. Ersättningsförmån: Råg, ren och strid, 18 kubikfot 9 kannor årligen 1 november; Hö, välbärgat, 14 centner årligen 1 november; Halm 14 centner årligen 1 november, hvilka levereras vid Kalsviks Båtsmanstorp

Av båtsmannen undertecknat kontrakt innehöll diverse förhållningsorder och åtagande. I kontrakt av 1883 förekommer för första gången en ny paragraf:

§ 9. "För vinnande af snygghet och trefnad vid torpet förbinder jag mig att under hvarje fritur plantera minst ett fruktträd och 2 bärbuskar samt att dessa torpet tillägnade planteringar vårda och underhålla".

Dessa kontrakt med alla villkor och förhållningsorder kunde åstadkomma mycket osämja mellan rotebönder och båtsman. Det har förekommit att båda parter instämt den andra för kontraktsbrott vid tinget.

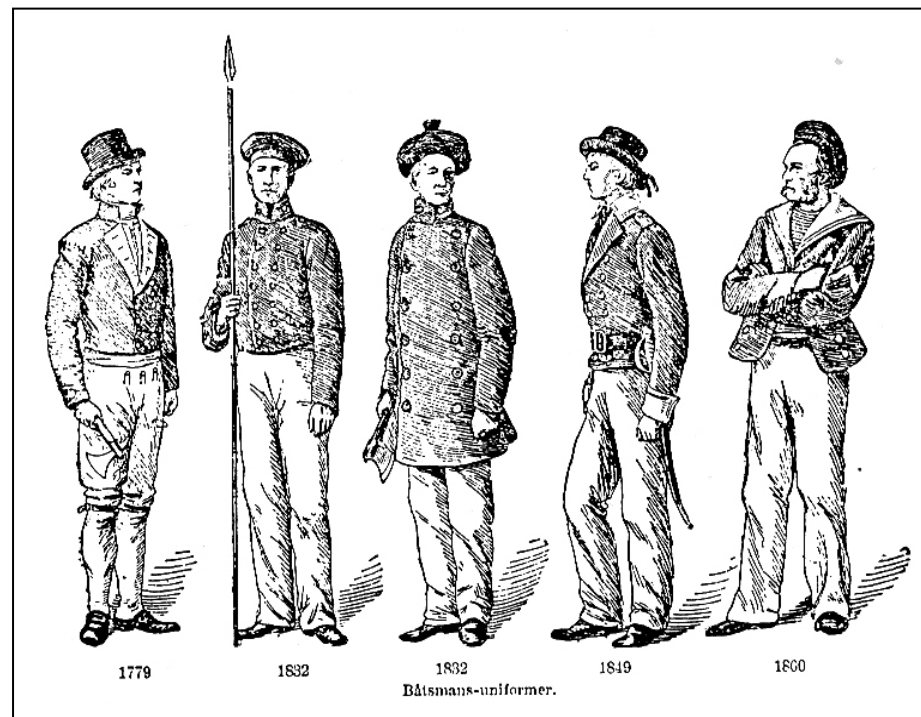
Något syneprotokoll rörande Hurtigstorp har inte återfunnits. Men torpet var bebyggt "enligt författning" och av några anteckningar att döma exakt likt det

som hörde till roten No 39 Örn på Muskö. I enlighet med detta fanns även på Hurtigstorp

"Stuga med kammare och förstuga, timmer, Spåntak. 28 fot lång, 18 1/2 fot bred, 11 varv hög. Har spis och bakugn samt 2-ne fönster i stugan, 1 i kammaren.

Fåhus och foderlada av timmer med halmtak, 25 1/2 fot lång, 13 fot bred, 9 varv hög med rum för 3 kor".

Den siste båtsman Hurtig blev **Anders Gustaf Andersson**, född 27 oktober 1869 på Hammarby i Österhaninge. Han uppges i intyg, som företeddes vid mönstring, vara ärlig, nykter och pålitlig, 5,7 fot lång, blå ögon och brunt lockigt hår. Han enrullerades i oktober 1885, 16 år gammal.

Båtsman Anders Andersson-Hurtig började sin tjänstgöring i september 1886 på Skeppsholmen i Stockholm och gick från 1 oktober detta år till 1 maj 1887 exercisskola. Under denna tid fick han för "olovligt undanhållande" 6 dagars vaktarrest.

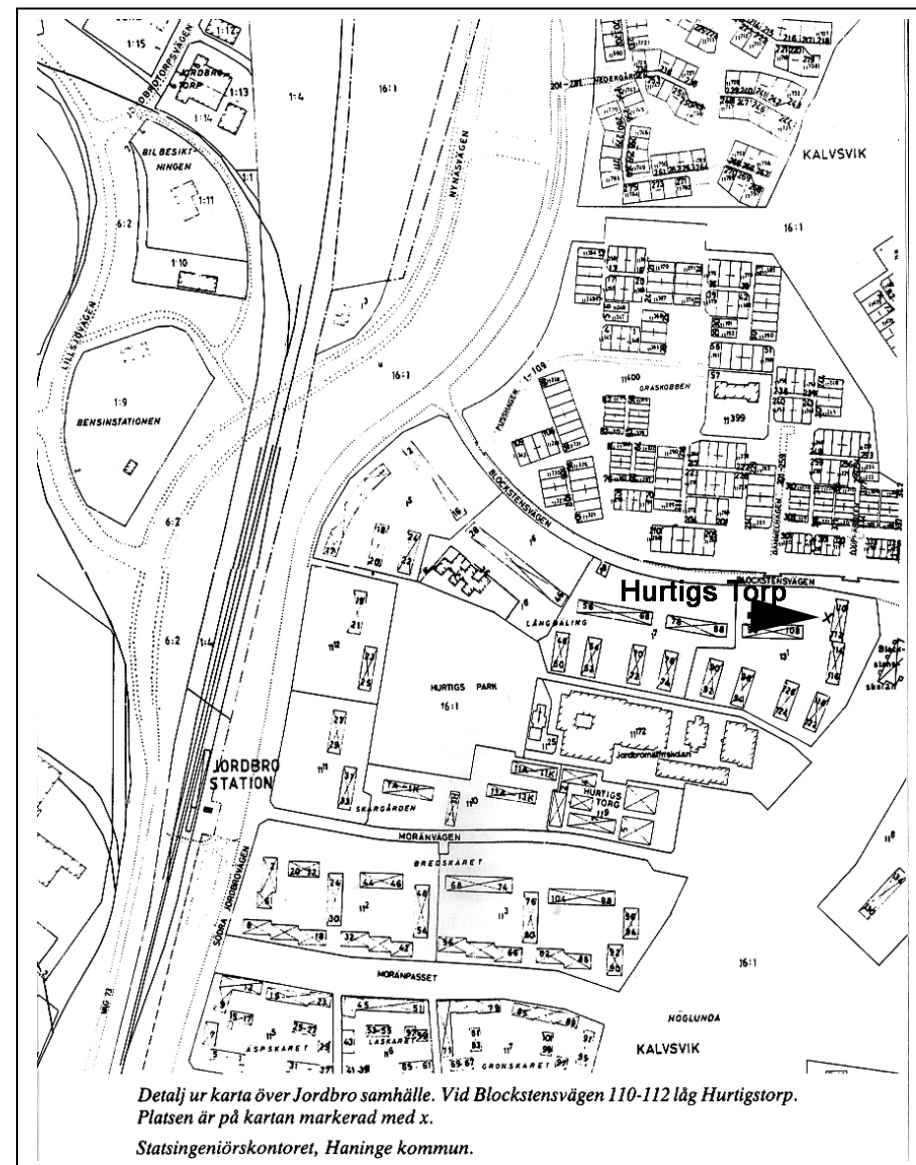
Omedelbart efter exercisskolan följde 5 dagar vid rekrytkompaniet, därpå sjötjänst på korvetten Eugenie, det fartyg som gjorde svenska örlogsflottans första jordenruntresa såsom fregatt. Eugenie har ställt till mycken oreda i sentida bebyggelseinventeringar i Haninge, ty så snart namnet nämnts har tagits för givet att båtsman, som tjänstgjort på fartyget, också var med jorden runt 1851-53. Eugenie ombyggdes till korvett 1876-77 och användes såsom exercisfartyg tills hon 1900 omändrades till logementsfartyg. Båtsman Hurtig tjänstgjorde på Eugenie 3 månader, 27 dagar som kryssningsgäst, därefter stationen igen i september i "Varfsparkaden". Under denna tid "smet" han och fick för "olovligt undanhållande" 3 dagars vaktarrest, extra tjänstgöring och utan sängkläder."

Den 1 oktober 1887 var båtsman Hurtig "under transport" till Karlskrona där han till mitten av månaden deltog i rustningsarbete för att sedan såsom förmastgäst gå till sjöss med korvetten Freja till mitten juni 1888. I maj månad hade han underlåtit att "fullgöra överordnad krigsmans i tjänsten gifven befallning" för vilket fartygschefen ådömde honom 6 dagars sträng arrest. Båtsman Hurtig var på återresa till Stockholm 17-18 juni 1888 varefter han på Skeppsholmen sysselsattes med varvsarbete till 28 juni. Står därefter som "underhållen". Kanske hade han permission eller "gett" sig iväg, ty 7 juli 1888 ådömdes han för "olovligt undanhållande under försvårande omständigheter" till 8 dagars sträng arrest.

År 1888 den 17 september slutade Hurtigs varvstjänstgöring på stationen. Då hade han, utom möjligen de "permissioner" han själv tagit sig med åtföljande straff, inte varit ledig någon gång under två år.

Som en anteckning i Anders Gustaf Anderssons, den siste båtsmannen på roten No 5 Hurtig, handlingar står:
"Skiljd från krigsmakten med den 22 november 1890 på grund av Sotholms härads resolution av samma dato. Stationsbefälhafvarens resolution den 16 januari 1891".

Vid den här tiden var de flesta av båtsmansrotarna i Haninge vakantsatta, inga nya båtsmän enrullerades. Nyordning skulle ske, allmän värnplikt infördes 1901 och indelningsverket upphörde.

Detalj ur karta över Jordbro samhälle. Vid Blockstensvägen 110-112 låg Hurtigstorp. Platsen är på kartan markerad med x.
Statsingeniörskontoret, Haninge kommun.